

Г. А. Сергєєва

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**Глобалізація та лінгвістичні проблеми взаємодії
національно-правових мовних картин світу
(на матеріалі англомовних запозичень
в українській правничій термінології)**

Сергєєва Г. А. Глобалізація та лінгвістичні проблеми взаємодії національно-правових мовних картин світу (на матеріалі англомовних запозичень в українській правничій термінології). У статті розглядаються лінгвістичні проблеми лексичних запозичень в аспекті глобалізації та взаємодії національно-мовних картин світу. На основі аналізу англомовних запозичень в українській правничій термінології встановлено сфери взаємодії національних правових картин світу цих мов, визначено роль англійської мови у формуванні системи сучасної української правничої термінології. Описано інтралінгвальні та екстралінгвальні причини запозичення англомовних юридичних термінів, у тому числі й глобалізації, та визначено ступінь їх впливу. Висловлюються думки щодо нормалізації процесу запозичення наукової термінології.

Ключові слова: *лексичне запозичення, глобалізація, національно-мовна картина світу, національно-правова мовна картина світу, англомовні запозичення, українська правнича термінологія, наукова термінологія, міжкультурна взаємодія, глобальна мова, правнича мова.*

Сергеева Г. А. Глобализация и лингвистические проблемы взаимодействия национально-правовых языковых картин мира (на материале англоязычных заимствований в украинской правовой терминологии). В статье рассматриваются лингвистические проблемы лексических заимствований в аспекте глобализации и взаимодействия национальных языковых картин мира. На основе анализа англоязычных заимствований в украинской правовой терминологии установлены сферы взаимодействия национальных правовых картин мира этих языков, определена роль английского языка в формировании системы современной украинской правовой терминологии. Описаны интралингвальные и экстралингвальные причины заимствования англоязычных юридических терминов, в том числе и глобализации, и установлена степень их влияния. Высказаны мысли относительно нормализации процесса заимствования научной терминологии.

Ключевые слова: *лексическое заимствование, глобализация, национально-языковая картина мира, национально-правовая языковая картина мира, англоязычные заимствования, украинская правовая терминология, научная терминология, межкультурное взаимодействие, глобальный язык, правовой язык.*

Serhieieva H. A. Globalization and linguistic problems of interaction of national legal linguistic view of the world (by the example of the English-language loan words in the Ukrainian law terminology). The article deals with the linguistic problems of loan words in the terms of globalization and interaction of national linguistic views of the world. On the basis of the analyzed English-language loan words in the Ukrainian law terminology the spheres of interaction of the national legal views of the world of these languages were identified, the role of the English language in the formation of the system of modern Ukrainian law terminology was determined. Intralingual and extralingual causes for borrowing English legal terms including globalization were described and the degree of their impact was established. The suggestions were made as to normalization of scientific terms borrowing process.

Key words: *loan word, globalization, national linguistic view of the world, national legal linguistic view of the world, English-language loan words, Ukrainian law terminology, scientific terminology, intercultural interaction, global language, language of law.*

Вплив глобалізаційних процесів на різні сторони суспільного життя, що особливо активно виявляються протягом останніх десятиліть у сфері світових економічних, політичних та правових відносин, останнім часом зацікавив і мовознавців. Увага вчених зосереджена на питаннях впливу глобалізації на розвиток світових мов, позитивних і негативних сторонах та перспективах процесів,

пов'язаних із міжкультурною взаємодією як наслідком глобалізаційних процесів.

Аналіз літератури з цього питання виявив, що основними проявами глобалізації в царині мови, на думку дослідників [1; 2], є тенденція до світової універсалізації англійської мови, її широкого міжнародного розповсюдження насамперед як загальносвітової другої мови, а також збільшення кільк-

кості запозичень з англійської мови в інших національних мовах. Основою глобалізації, на думку вчених, є англо-американська модель суспільства: економіки, політики, культури та права, як невід'ємної частини суспільних відносин [1]. Тому мова, пов'язана з цим суспільством, претендує на місце першої в історії людства єдиної глобальної мови міжнародного спілкування.

Безперечно, однозначно оцінити ці процеси неможливо. Позитивним у ролі англійської мови, як єдиної світової, є те, що, наразі, після багатьох безрезультатних спроб створити міжнародну штучну мову (логічні мови XVII ст., есперанто та ін. XIX — початку XX ст.) людство отримало універсальний засіб спілкування. Поряд з цим спостерігаються негативні тенденції звуження сфер використання національних мов, зокрема в науці, що викликає природну стурбованість багатьох мовознавців і навіть окремих держав. Висловлюються думки про те, що ні українська, ні російська, ні будь-яка інша мова, крім англійської, не може бути основою творення спеціальних текстів через брак термінології і що саме ця мова в майбутньому буде виконувати роль мови науки. Що ж до національних мов, то їм відводиться роль місцевих мов, які будуть слугувати лише засобом спілкування на побутовому рівні.

На наш погляд, без спеціальних досліджень досить важко спрогнозувати перспективи розвитку цих процесів і сьогодні можна упевнено говорити лише про наявність помітного впливу англійської мови на інші мови світу, у тому числі й на українську. Це виявляється насамперед у стрімкому збільшенні кількості англомовних запозичень, серед яких переважають термінологічні одиниці. У зв'язку з цим досить часто висловлюються думки щодо необґрунтованості англомовних запозичень, а отже і необхідності імперативного втручання в процеси запозичення [4].

Однак, на наш погляд, глобалізація не може бути єдиною причиною та поясненням цих процесів, а отже, очевидно, слід поглянути на цю проблему і з іншого боку, взявши до уваги, зокрема, асиметрію національно-мовних картин світу. Важлива роль тут належить зіставному вивченню мов, виявленню спільних рис та специфічних національних особливостей різних мовних картин світу. Однією з важливих сфер зіставного мовознавства є зіставна лексикологія, оскільки саме словниковий склад відображає національно-мовні особливості певного народу, країни.

У дослідження різноманітних проблем зіставної лексикології значний внесок зробили насамперед В. Г. Гак, Р. А. Будагов, А. І. Гудавичус, Ю. О. Жлуктенко, М. П. Кочерган та інші учені, праці яких містять обґрунтування теоретичних основ зіставних семасіологічних досліджень та результати практичного аналізу лексики різних мов. Однак, незважаючи на достатньо велику кількість і високу якість досліджень у цій сфері, багато теоретичних та практичних проблем залишаються невирішеними.

Серед складників лексичної системи сучасної української мови, що привертають увагу у плані вивчення лексико-семантичних особливостей, актуальним і найменш дослідженим, на нашу думку, є система правничої термінології. Унаслідок соціально-правової асиметрії, концептуальні, а отже і мовні картини світу юридичної науки та практики різних країн мають певні, іноді досить суттєві, відмінності, оскільки їх формування відбувається під впливом різноманітних екстралінгвальних та інтралінгвальних чинників та великою мірою зумовлюється особливостями національної правової системи. Це і обумовлює мовну специфіку і є причиною суттєвих розбіжностей на рівні терміносистем різних мов, зокрема англійської та української, де поряд зі спільними для відповідних правових систем поняттями існують відмінності та концептуальні неузгодженості, незбіг семантичної структури та обсягу значення термінів, парадигматична асиметричність та ін.. Досить часто проблеми, що виникають у перекладачів спеціальних текстів юридичної спрямованості, пояснюються відсутністю в мові перекладу термінологічних конструкцій, які би могли достатньо точно описати терміни вихідної мови. Саме розбіжності в картині світу англійської і української мов, тобто розбіжності у членуванні дійсності за допомогою номінативних елементів, є однією з основних причин запозичення українською правничою мовою англомовної юридичної термінології.

Тому, на наш погляд, дослідження юридичної термінології англійської та української мов у різних аспектах, виявлення відмінностей в системі понять юридичної галузі, що функціонують у відповідних мовних картинах світу у формі термінів, є актуальним і потребує уваги науковців. Проте, незважаючи на бурхливий розвиток перекладного термінознавства та термінографії, комплексний опис цього прошарку спеціальної лексики на матеріалі англійської та української мов ще не здійснювався. Подібні контрастивні дослідження дадуть

зможу встановити структурні та семантичні особливості, закономірності творення термінів у цих мовах, що сприятиме вирішенню проблеми адекватного відтворення співвідносних юридичних понять в умовах відмінності правових систем.

Юридична термінологія української мови є цікавою для подібних досліджень, оскільки знаходиться у фазі динамічного розвитку, спричиненого суспільними і світоглядно-політичними змінами в Україні. Відбуваються значні зміни у концептуальній картині світу правничої галузі, а отже змінюється і національно-правова мовна картина світу, в якій відображаються, “матеріалізуються”, поняття сфери юриспруденції. Сучасний розвиток її відбувається значною мірою і за рахунок запозичення термінів англійської мови, що відображає загальносвітову тенденцію до інтернаціоналізації термінологічного складу правничої мови, пов’язану з європеїзацією та інтернаціоналізацією певних сфер права.

Таким чином, збільшення у сучасній українській мові кількості слів, запозичених з англійської мови, насамперед у сфері термінології, зумовлює потребу їх всебічного дослідження з метою визначення ролі англійської термінології у формуванні терміносистем на сучасному етапі та оцінки інтенсивності і масштабів впливу англійської мови на українську. Це обумовило обрання предмету дослідження. Аналіз різноманітних лексикографічних джерел, законодавчих текстів, правничої наукової та навчальної літератури (усього понад 80 джерел) дозволив вилучити понад 300 термінів англійської мови, що функціонують в юридичній термінологічній системі української мови, які й стали об’єктом дослідження.

Досліджувані англійські термінозапозичення можна умовно розподілити на: терміни, що позначають реалії світового життя, а отже, як правило, є інтернаціоналізмами (*абандон, баратрія, естонель, апостиль, інвагурація, імпічмент, парламент*); терміни, що не мають питомих відповідників, і таким чином на сучасному етапі є єдиною можливою формою вираження певних правничих понять (*брокер, бюджет, вотинг-траст, гудвіл, дифамація*); а також терміни, які мають синоніми, а інколи навіть дублюють уже існуючі в національній правничій термінології лексичні одиниці.

Щодо термінів, віднесених нами до перших двох груп, то, на нашу думку, вони позитивно впливають на сучасний стан терміносистеми та розвиток правничої мови. Пер-

ша відображає загальносвітову тенденцію до інтернаціоналізації термінологічного складу правничої мови, пов’язану з європеїзацією та інтернаціоналізацією певних сфер права. Термінозапозичення другої групи задовольняють потребу в миттєвому термінологічному наповненні метамови, що обслуговує галузі національної державно-правової сфери, а отже надає можливість правовій системі миттєво реагувати на необхідність правового врегулювання все нових і нових сфер суспільних відносин, які в інших країнах вже давно функціонують в межах правового поля, а отже там вироблена термінологія на позначення відповідних понять.

Проте, інколи іншомовні терміни зберігають свої позиції у правничій терміносистемі навіть при наявності українських відповідників. Як свідчить аналіз запозичених термінів, віднесених нами до третьої групи, це пояснюється тим, що іншомовні лексеми часто відповідають основним вимогам до термінів (короткість, точність, словотвірні можливості, неідентичність комплексу значень (зменшення полісемії питомого терміна за рахунок запозичення), відсутність небажаних асоціацій та загальноновживаних значень) більшою мірою, ніж питомі терміни. Дуже часто слова українського походження переобтяжені асоціаціями, загальноновживаними значеннями тощо, що ускладнює їх закріплення як однозначних юридичних термінів. Для термінологізації власномовних лексичних засобів, очевидно, потрібен більш тривалий час, ніж для запозичених слів, тим більше, якщо мова йде про терміни-інтернаціоналізми.

Разом з тим, слід зазначити, що дублетними утвореннями виявилася лише невелика частина англійських термінів, які функціонують в українській правничій терміносистемі поряд із семантично подібними українськими термінами, що, очевидно, є негативним явищем (*авторське право — копірайт; авторський гонорар — роялті; прецедентне право — комен ло; претензія — клайм; виборці — електорат*). У цих випадках, вважаємо, у складі термінології повинен залишитися питомий термін, що насправді і відбувається у багатьох випадках.

Залежно від об’єкту правового регулювання, різні галузі українського права можуть зазнавати різного ступеня впливу глобалізації. Так, значна кількість англійських запозичень функціонує у тих сферах, що стосуються міжнародно-правових відносин (дипломатичному, консульському, морському, повітряному, космічному, економічному, то-

рговому та інших галузях міжнародного права). Англomовна термінологія, як показало наше дослідження, входить також до терміносистем тих галузей права, що регулюють правовідносини, пов'язані з економічною діяльністю суспільства (різні галузі цивільного права, корпоративне, фінансове, банківське, біржове, митне, земельне, податкове право та ін.), з державотворенням та управлінням (державне право, конституційне право та ін.), тобто тих, які зазнають змін і, на які раніше не поширювалося правове регулювання. Саме в цих галузях права відбувається інтенсивний процес розширення понятійного апарату, у тому числі й за рахунок запозичення правничих понять разом з термінами на їх позначення, які виникли в певному національному соціумі на ґрунті конкретної національної мови та не мають рівноцінних українських відповідників.

Таким чином, кількісний та якісний склад англomовних запозичень у терміносистемі українського права свідчить про те, що англomовна термінологія є важливим складником формування терміносистеми української правничої мови, як у сфері національного, так і у сфері міжнародного та європейського права, однак вона не є головним джерелом її поповнення на даному етапі. Отже, на сучасному етапі стратегічний напрям розвитку української правничої термінології полягає, на нашу думку, в розумному поєднанні пуристичних тенденцій та тенденцій до інтернаціоналізації.

Головними екстралінгвальними чинниками поповнення правничої термінології англomовними запозиченнями, на нашу думку, є соціально-політичні процеси, пов'язані з відновленням державності України й реформуванням економічної та політико-правової сфери. Посилення впливу саме цієї мови зумовлене, по-перше, її міжнародним статусом та престижем як мови міжнародного наукового спілкування, а також вагомністю досягнень англomовних держав у науці та державотворенні; по-друге, розширенням зв'язків з англomовними країнами та збільшенням кількості українсько-англійських білінгвів серед науковців та правників; по-третє, необхідністю гармонізації національного законодавства з правом Європейської спільноти та імплементації відповідних норм і положень

у державне право України, що пов'язано із зовнішньополітичними орієнтирами нашої держави. До того ж однією з основних загальносвітових тенденцій розвитку національних правових систем, незалежно від того до якої правової сім'ї вони належать, є їх інтернаціоналізація, своєрідне "стирання" відмінностей між ними, зумовлене саме інтеграційними процесами у світовій спільноті. Все це не може не впливати на процес поповнення національної правничої терміносистеми запозиченнями з домінуючої світової мови.

Таким чином, зовнішньомовні причини запозичення англomовної термінології можна частково пов'язати з процесом глобалізації, однак, водночас слід враховувати й інтралінгвальні чинники цього процесу, внутрішні закономірності розвитку самої мови-реципієнта. Під час запозичення відбувається складна взаємодія зовнішніх і внутрішніх законів розвитку мови і передумови запозичення часто закладені у деяких особливостях мовної системи, адже саме потреби мовної системи визначають подальшу долю запозичених слів. Виходячи з цього, можна припустити, що головну роль у нормалізації процесу запозичення повинні відігравати лінгвістичні чинники.

Загальновідомо, що термін виникає лише тоді, коли поняття розвинулося настільки, що йому можна присвоїти цілком визначену наукову назву. Отже, національний характер наукової термінології, на нашу думку, великою мірою залежить від інтенсивності розвитку самої національної науки, а отже і наукової мови. Досвід нормалізації процесів запозичення англomовних термінів у багатьох мовах свідчить про неефективність та недоцільність імперативного втручання в мовні процеси. Тільки активний розвиток національної науки може вплинути на процес запозичення іншомовних термінів та підняти престиж національної наукової мови, що може викликати зворотні процеси, як це відбулося свого часу з англійською науковою термінологією [3:76].

На наш погляд, існує багато питань, пов'язаних з темою "мова й глобалізація", які потребують свого подальшого дослідження з метою постійного контролю за мовною ситуацією, виявлення можливих негативних тенденцій та прогнозування наслідків впливу глобалізації на розвиток української мови.

Література

1. Алпатов В. М. Глобализация и развитие языков [Електронний ресурс] / В. М. Алпатов. — Режим доступу : <http://www.anti-glob.narod.ru>
2. Палажченко П. Р. Глобализация и диалог цивилизаций [Текст] / П. Р. Палажченко // Свободная мысль — XXI. — 2004. — № 6. — С. 3–12.

3. Ткачева Л. Б. Основные закономерности английской терминологии [Текст] / Л. Б. Ткачева. — Томск : Изд-во Томского ун-та, 1987. — 198 с.

4. Фаріон І. Англomовний наступ в українській дійсності [Текст] / І. Фаріон // Сучасність. — 2000. — № 3. — С.150–157.